

olduğundan, günümüzdeki müzeleri ziyaret etmek gibi gönüllü bir olay olmadığını, ibadetle bütünleştiğini belirterek bu durumun da dönemin insanların zamanı farklı deneyimlediklerini göstergesi olarak günümüz sanat izleyicilerinin bakmak ve görmek yetilerinin dönüşümüne ışık tuttuğu görüşünü savunur.

Son birkaç yıldır modern kent hayatının tek tip küresel yaşam tarzlarına ve özellikle hız duygusunun bütünsel tükenmişlik ve yabancılaşma gibi sonuçlarına tepki olarak doğan farklı yaşam alanlarındaki yavaşlama hareketi sanatta da belirgin biçimde giderek daha fazla tartışılmaktadır. Modern hayatı bir tekdüzelik zincirinden oluşmuş sadece çalışmaktan ibaret sonsuz bir cümbüş olarak tanımlayan Henry David Thoreau (2018, s. 285), başarılı olmak için çaresizce acele içinde olmayı eleştirirken mükemmelin peşinde koşan sanatçının mükemmel olmayan bir eserde zamanın da unsur olduğu düşüncesiyle zamandan bağımsız hareket etmesi gerektiğini, mükemmel bir esere zamanın karışmayacağını, zamanın bir yanılısamadan ibaret olduğunu vurgular. Bu anlamda modern kent hayatında sergilenen sanata bakış tutumları bakmak ile görmek arasındaki farkı belirginleştirmekte ve zaman ve mekân uzamına ilişkin algının hasar görmesine sebep olmuştur. Bu durumun sonucunda ortaya çıkan odaklanma sorunlarına, bakma ve görme süreçlerinin yeniden inşasını sağlayan yavaş bakış , yavaş sanat çözüm olarak düşünülmüştür.

Müzelerde, sanat galerilerinde *sanata yavaş bakmak* ve *yavaş bakış*, *yavaş sanat* deneyimi ile ilgili farklı yaş gruplarına yönelik atölyeler müze duyurularında ulusal ve uluslararası düzeyde dikkati çekmektedir. Önemli olanın neye bakıldığından çok ne görüldüğünü anlamaya çalışmak ve bakmak ile görmek arasındaki farkın bilinci ile sanat eserine odaklanmak yaklaşımı, *Yavaş Sanat Akımı*'nin bir anlamda temel anlayışıdır. Phil Terry'nin yavaş bakış uygulamaları ile başlayan ve 2009 yılından beri düzenlenen *Yavaş Sanat Günü* için her yıl Nisan ayında müzeler ve sanat galerilerinde atölyeler ve seminerler düzenlenir. Phil Terry, eserlerin tamamına hızlı bakmak yerine bir dizi eser seçerek eserlerin önünde daha uzun vakit geçirmek yoluyla detaylarına yoğunlaşmanın kazanımlarına dikkati çekmiştir.” Yavaşlamak, sanata, enerji veren farklı bir gözle bakmamızı sağlıyor” diyen *Yavaş Sanat Günü*'nün kurucusu Phil Terry'e göre, pek çok kişi, sanata nasıl bakmaları ve sanatı nasıl sevmeleri gerektiğini bilmemektedir ve dolayısı ile sanattan kopuklardır (Bailey, 2019). *Yavaş Sanat Hareketi* bağlamında müze deneyimi konusunda sahada çalışan uzmanlar müzelerde ve sanat galerilerinde sanat eserine ayrılan sürenin internette zaman geçirirken bir sayfaya ayrılan süreden daha az olduğunu vurgulamaktadır. Bu süre ile ilgili bir eseri bakıp algılamak ve detaylarını fark etmek için gereken sürenin ideali konusunda ortak görüşler mevcuttur. *Yavaş Sanat ve Müze* deneyimine katılan ve önceden belirlenmiş belli sayıdaki esere bakmaları beklenen izleyicilerin her eserin önünde 5-10 dakika zaman geçirip eseri incelemesi (Watts, 2019) ve atölye liderlerinin uzmanlığına bağlı olarak daha sonra gerçekleşen grup süreçlerinde deneyimlerini paylaşmaları beklenir. Reed (2014), anlamlı estetik deneyimlerin oluşabilmesinde *Yavaş Sanat* deneyiminin etkilerine değinirken bakma biçimi ile bakılan şeyin algılanması arasındaki ilişkinin önemine vurgu yapar. Hıza dayalı yaşam tarzının ve hız kültürünün dikkat üzerindeki olumsuz sonuçlarının yavaş bakış ile sağaltılabileceğinin altını çizen Reed (2014), görmek için özenli bir çaba gerektiğini de ifade eder. “Biz yavaş yavaş veya hızlı hareket ettikçe Yavaş Sanat, soyut ile somut, kişisel ile analitik, biçim ile tarih arasında gidip gelecektir” diyen ve bu çalışma biçimini stereoskopik mantık olarak adlandıran Reed (2017, s. 6), eğitimci Philip Yenawine'nin, yüzlerce devlet okulu tarafından benimsenen, görsel düşünme stratejileri adı verilen bir girişiminden söz eder. Bu girişim, öğrencilere, görsel sanatla derin karşılaşmaların, insanlara düşünmeyi öğretmede yararlı olduğu inancıyla sanat eserleri ile uzun süreli etkileşim olanağı sunmaktadır. Sürecin sonunda Yenawine'in bulguları görsel düşünme stratejilerinin öğrenmeyi, edebiyatı, yazmayı, sosyal bilimlere hatta odaklanmış dikkat gerektiren biyoloji ve matematik derslerini yorumlama becerisini nasıl geliştirdiğini gösterir. *Yavaş Sanat*, sanata yavaş bakmak, yavaşlık, modernite deneyimini kavramak için de gereklidir; çünkü yavaşlık modernitenin ayırt edici bir özelliğidir. Charles Baudelaire (2004), geçici olanı, modernliğin savunucu özelliği olarak tanımlamıştır. Hartmut Rosa (2013)'da, onsekizinci yüzyılın ortalarından itibaren modernitenin tarihini ölçülebilir, artarak devam eden eşi benzeri görülmemiş bir sosyal hızlanma süreci olarak yorumlayarak ulaşım, iletişim, ekonomi üretimi süreçlerinin hızlanması ile sürekli artan sosyal değişimin yaşamın yavaşlık üzerine kurulu toplumsal düzene baskı oluşturduğunu ifade eder. Modernitenin hızla birleşmesi gerçeği yalnızca sosyal yaşamın üzerindeki baskıyı hafifletmek ve hızın yıkıcı etkisini ele almak için yavaşlığa alan açmaya hizmet eder (Reed, 2017, s. 8). *Yavaş Sanat*, modernliğin baskın olgusu hızın bakma, algılama ve yorum gibi yetiler dışında kültürel üretim süreçlerindeki egemen hızın da dönüştürdüklerini görünür kılar. *Yavaş Sanat*, artan gündelik hayatın hızı içinde temposunu düşürmek isteyenlerin, yavaş bakışla yaşamı anlamlandırma çabası içinde olanların ve yaşam farkındalığını yeniden kazanmak isteyenlerin bir anlamda hızlı trenden inip yeni sosyal alanlarda eski yavaşlık

uygulamaları ile buluşmasını olanaklı kılar. Kültürel üretim ve deneyim süreçleri hızlanıp sanata yavaş bakış ile ilgili kadim uygulamalar azaldıkça *Yavaş Sanat* onları deneyimlemek için sürekli dikkat gerektiren eserler üreterek ara verme süresi ihtiyacını karşılamaya yönelmiştir. Kapitalizm ve teknolojik gelişmeler sonucunda Batı toplumlarında bireysel ve toplumsal düzeyde ortaya çıkan sorunlar Yavaş Sanat'ın eski bakış alışkanlıklarını yeniden yaşamı deneyimleme olanağı sunmasıyla aşılabileceği düşünülmektedir (Reed, 2014, s. 71). Tishman (2018, s. 2), ilk bakışta görüldüğünden daha fazlasını dikkatlice gözlemlemek için zaman ayırmak anlamına gelen yavaş bakışın, sınıfta, sanat galerilerinde, laboratuvarlarda, internette, parklarda ve mahalle yürüyüşleri gibi insanların dünyayı yakından gözlemlemek için bolca zaman ayırdığı her yerde aslında doğal olarak var olduğunu ifade eder. Yavaş bakmak, hızlı bakmaya yönelik doğal insan eğilimine karşı önemli bir dengedir. Hızlı bakışla edinilen genel ve anlık izlenimin detaylandırılabilmesi ve kalıcı hale gelebilmesi için yavaş bakışa geçmek yani bakma eylemi sırasında hızı düşürmek -ki bunu Tishman (2018, s. 6) bakarken hızlı görünümünden, yavaş görünüme vites değiştirmek olarak ifade eder- yavaş zihin olgusu çevresinde bilişsel süreçleri yorumlamayı ve bellek ile öğrenme ve kendilik algısı ilişkisini sorgulamayı farklı eğitim ve deneyim modelleri için gerekli kılmaktadır. Özellikle bakış açısı alma becerisi ve empati gelişimi, kendilik algısı, stresle başa çıkma gibi sosyal, duygusal ve bilişsel gelişim süreçleri ve güçlendirme çalışan eğitimciler, bilişsel psikologlar, sosyal çalışmacılar, duygular sosyolojisi çalışan sosyologlar ve bellek travmaları çalışan klinik psikologlar zaman zaman pedagojik drama, psikodrama veya diğer sanatla destek programlarının etkililiğini çalışmalarında uygulama ve yöntem olarak seçebilmektedir. Son yıllarda modernitenin ve aşırı dijitalleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan gündelik hayat sorunları bireysel ve toplumsal düzeyde hafıza konusunu tartışmaya açmıştır. Bu anlamda özellikle okullarda, müzelerde, sanat galerilerinde ya da modern bireyin diğer sosyalleşme ve boş zaman geçirme alanlarında yavaş yaşamın bir parçası olarak yavaş bakış ve yavaş sanatla yeniden bakmayı öğrenme ya da öz düzenleme etkinlikleri artmıştır. Bir anlamda dijitalleşmeyle başlayan aşırı uyaranların akışkanlığı ile tanımlı sanal dünyada yaşamın yol açtığı öğrenme, hissetme ve anlamlandırma sorunlarının mekân ve zaman ölçeğinde nasıl çözümleneceği tartışılır hale gelmiştir. Bakışı yavaşlatmayı öğrenmek ve bakmak ile görmek arasındaki farkı kavramak da dijital minimalizm gibi çözümlerden biri olarak sunulmaktadır. Bu amaçla da geliştirilen sanat merkezli eğitim ve destek terapileri müzelerde, sınıfta ve diğer sanat ortamlarında ve boş zaman geçirme mekanlarında yaptıkları uygulamalarla görünür hale gelmeye başlamıştır. Yavaş bakış, yavaş düşünme, bilgiyi analiz etme, kanıtları değerlendirme ve dikkatli çıkarımlar yapmayı içerir. Yavaş düşünme ve yavaş bakma, olaylara farklı perspektiften bakma ve çeşitli kaynaklardan bilgi arama kapasitesini vurgular. Ancak karmaşıklığa sağlıklı bir tepki olarak sadece yavaş bakmak ya da sadece yavaş düşünmek değil aynı anda iki alanında etkinliklerle desteklenmesi tam bir gelişme için esastır (Tischman, 2018, s. 9). Araştırmacılar ya da yavaş bakış deneyimi kazandırmaya çalışan sanat terapistleri, eğitimciler, sosyal çalışmacılar yavaş bakışın eğitimle kazanılan bir süreç olduğu noktasında hemfikirdir. Tichman (2018, s. 79)'a göre, müzelerin gerek sergileme özellikleri gerekse müzenin ziyaretçileri gezdirme uygulamaları “neyi düşünmemiz nereye bakmamız” gerektiğini yönlendirirler. Ayrıca müzelerin mekân tasarımı, oturacak yer olmaması ve diğer bütün tasarım özellikleri nedeni ile bireyi hareket etmeye teşvik eder. Bu özellikler nedeniyle müze mekân olarak yavaş gibi algılsa da hızlı hareket edilen bir mekândır. Yapılan çok sayıda çalışma, ziyaretçilerin müze ziyaretinde bir eser karşısında geçirdiği sürenin kısalığına ve o kısa sürede de ziyaretçilerin eserin detaylarından çok etiketi okumak ve özçekim (selfie) çekmekle meşgul olduklarına dikkati çekerler. O nedenle bir müze ziyaretinden geride kalanın bir eserin detaylarından çok popüler bir mekânda vakit geçirdiğini sergilemeye yönelik tutumlardır. Tishman (2018, s. 80), sergilenen bir esere bakma süresi 15-30 saniye ile sınırlı olan ziyaretçilerin, müze eğitimi departmanınca düzenlenecek atölyelerle sürdürülebilir yavaş bakış denemeleri için teşvik edilmelerinin çok yönlü yararları üzerinde durur. Özellikle eğitimde proje tabanlı sorgulamaya (*inquiry / looking into*) dayalı öğrenme ve öğrenci merkezli öğrenme gibi eğitim modellerinin odağı olan müze ortamında eğitim öğrencilerin süreci başlatmasından çok öğretmenlerin sürecin lideri olması ile ilgili olarak eleştirilmektedir. Okul dışındaki bir anlamda kişisel farkındalık atölyesi olarak düzenlenen programlarda ise daha çok atölye lideri süreci yönetse de sürecin odağı katılımcılardır. Müzelerin Görsel Düşünme Stratejileri (*Visual Thinking Strategies*) programları “derinlemesine sorgulama” (*Deep Inquiry*), bir esere derinlemesine bakmak üzerine şekillenmiştir. Görsel sanat müzelerinde yürütülen görsel düşünme stratejileri programlarında atölye lideri açık uçlu sorular sorarak bir sanat eseri hakkında grup sohbeti başlatır. “Bu resimde neler oluyor, Bunu söylemeni sağlayan ne görüyorsun? Daha neler bulabiliriz?” vb. sorular bir anlamda görsel düşünme stratejileri ile kendine yönelme süreçlerini bütünleştirir. “Bunu söylemeni sağlayan ne görüyorsun?” sorusu öğrenciden doğrudan görsel kanıt sağlamalarını ister ki bu yorumlarını desteklemelerini yani gördüklerini yapılandırmalarını sağlar. İlk soru sorulmadan önce katılımcılar bir sanat eserine bakmaya ve gördüklerini

anlamlandırıp, anlatmaya, tanımlamalar yapmaya teşvik edilirler. Strateji basit, güçlü ve etkilidir. Öğrenciler yapılandırılmış bir sürecin parçasıdır (Tishman, 2018, s. 82). Sanat eserine derinlemesine bakmak yoluyla anlamlandırdıkları süreçleri ifade etmeleri çok yönlü bütüncül öğrenme ve bireysel gelişim süreçlerini destekler. Bu çalışmada müzede sanata yavaş bakış yöntemiyle odaklanma sürecinin parçası olan katılımcıların, atölye sürecinin sonucunda eserdeki detaylarını kendi duygu ve düşünceleri ile yorumlama süreçleri ve sanata yavaş bakışın bu konudaki etkililiğine bakılacaktır.

Yöntem

Bu araştırmada modern kent hayatının dayattığı hız odaklı yaşam stillerine bir tepki olarak ortaya çıkan yavaş yaşam hareketlerinden yavaş sanat hareketinin sanata yavaş bakış , odaklanma ve farkındalık anlayışına yönelik bir atölye çalışması çerçevesinde kuramsal temelleri ele almaktadır. Çalışmanın deseni nitel araştırma yöntemi desenlerinden tam katılımlı eylem araştırmasıdır. Veriler katılımlı yapılandırılmamış gözlem yoluyla toplanmıştır. Araştırma sırasında tutulan notlar yorumlayıcı metin analizi ile değerlendirilmiştir. Sakıp Sabancı Müzesi'nin Müzede Anda atölyesi deneyimini süreç, mekân, katılımcılar, sanatla etkileşim yönleriyle yavaş sanat perspektifinden gözlemlenmesiyle elde edilmiştir. Araştırmacı yöntem kısmında müze mekanı, katılımcılar ve katılım yöntemi ile eserler hakkında bilgi vermiştir. Araştırmacının bu araştırmaya katılım sürecinin nedeni ve süreçte tam katılım yoluyla kendileri ile eşit koşullarda atölyede katılımcı olacağı katılımcılara ve atölye liderine ifade edilmiştir. Araştırmacı etkinlik süresi olan 120 dakika boyunca etkinliğin her aşamasına katılmış ve önceden yapılandırılmamış gözlem notları almıştır.

Mekân

Sakıp Sabancı Müzesi, Modernizmin İzinde Türk Resmi Sergisi galeri alanı, galeri alanının seminer salonu ve müzede galerinin dışında bulunan müştemilat nitelikli köşk içindeki çok amaçlı salon. Serginin bulunduğu yerdeki seminer salonu boş, perdelerle sergi alanından ayrılmış ve zemini halı kaplı büyük cam kapılarla bahçeye açılan sergi satış mekânına geçişli suni ve doğal ışıkla aydınlatılan gürültüye açık bir alandır. Galeri, sınırlı alanda paravan nitelikli farklı sergilerin yer aldığı camsız bölümdür. Girişte eserlerin döneminde Osmanlı ve Paris'te gündelik yaşam fragmanlarına yer verilen alt yazılı ve sesli bir video dönmektedir ve oturup izlemeye uygun banklar bulunmaktadır. Ayrıca deniz ve ağaç manzaralı bir eserin sergi adı ve sergi hakkında kısa bilgiyle duvara doğrudan uygulanan tasarım afişi girişte alana göre nispeten aydınlık biçimde yer alır. Atölyede uygulama için seçilen eserlerin çevresi, aynı mekânda bulunan diğer eserler gibi, esere odaklanmayı kolaylaştıran biçimde spot ışıklarla ve tavandan yansımayı önleyen mekânı yer yer aydınlatan ve duvarlardaki boya rengine uygun değişen teknikte yapay olarak aydınlatılmıştır. Loş denebilecek, gözün karanlık ve aydınlık geçişine ve karanlık uyumuna uygun tasarlanmıştır. Eserin adı, tarihi ve ressamı künye biçiminde her resmin hemen yanında bilgi olarak verilmiştir.

Katılımcılar ve Katılım Yöntemi

Katılımcılar farklı yaş gruplarında yetişkinlerdir. Etkileşimlerden yola çıkarak lisans ve lisansüstü öğrenci, emekli, akademisyen, özel sektörde yönetici, çalışan grubu oldukları düşünülmektedir. Grup sadece kadınlardan oluşmaktadır. Yine etkileşimlerden yola çıkarak gruptaki üç kişinin birbirini atölye dışında tanıdığı belirlenmiştir. Katılımcılar dışında etkinliği fotoğraflayan psikoloji bölümü mezunu bir atölye lideri yardımcısı ve atölye lideri de grubun üyesidir. Katılım ücretli olup müzenin sosyal medyada ve e-posta paylaşım gruplarından yapılan etkinlik duyuruları yoluyla sağlanmıştır.

Eserler

Avni Lifij'in sergide yer alan altı eserinden yola çıkılarak atölye deneyimi gerçekleştirilmiştir. Müze'nin web sayfasında etkinlik duyurusunda eserlere ilişkin bilgi şu şekildedir:

‘Müzedede An’da Yetişkinler İçin Sanat Terapi Atölyesi, SSM’nin Modernizmin İzinde Türk Resmi sergisindeki Avni Lifi eserlerinden ilhamla gerçekleşiyor. Atölye, mevsim sembolizmi üzerinden duyguların dışavurumuna odaklanarak, katılımcıların iç dünyalarını yansıtan sanat eserleri üretmelerine olanak sağlıyor. Katılımcılar, sanat eserinin çağrıştırdıklarından, kendi yaşantı ve duygularına doğru bir içsel yolculuğa çıkmaya davet ediliyorlar.’ (Müze’de Anda, 18 Şubat 2024 <https://www.sakipsabancimuzesi.org/sayfa/muzede-anda>).

Resim 1. Atölye’de Odaklanılan Eserler

Atölye Süreci

Atölye katılımcıları etkinlik alanından önce gişeler bölgesinde dağınık şekilde bekledi. Atölye liderinin atölye katılımına daveti ile toplandı. Müzede güvenlik olarak çalışanların tam olarak etkinliğin nerede olduğuna dair çelişkili bilgileri nedeni ile uygulamanın ikinci aşamasının gerçekleşeceği müstemilat köşk ile atölyenin yapılacağı yer arasında gidip gelenler de atölye başlangıç alanına ulaştığında, grup girişte toplandı. Seminer salonuna geçişle atölye lideri kendisini tanıttı ve atölyede görüntü alan ve ikinci aşamada katılımcılara sanat malzemelerini ulaştıran psikoloji mezunu atölye yardımcısı hakkında bilgi verildi. Katılımcılar kendini tanıttıktan sonra atölye lideri “Şu an içinde bulunduğunuz duygu durumunu beden dilinizle ifade etmek isteseyiz nasıl ederiniz?” sorusunu yönelttiğinde katılımcıların bazıları hemen, bazıları ise tereddütle kendilerini ifade ettiler. Bu sırada katılımcılardan biri müzeye gelirken evinin uzaklığı ve aktarmalar hâlinde toplu taşıma kullanması nedeniyle isteksiz olduğunu ifade etti. İlk aşamada tüm katılımcılar tedirgin ve sınırlı katılım gösterdiler. İkinci aşama için atölye lideri katılımcıları galeri alanına yönlendirdi ve kısa bir yürüyüşle galeri girişine ulaşıldı. Girişte sergideki eserlerden biri olan peyzaj eserin önünde bir süre duruldu ve atölye lideri ortamın kokusunun, seslerin, ışığın ve resmin hissettirdiklerini katılımcılara sordu. Katılımcılar nispeten ilk alana göre daha az aydınlatılmış girişin hafif, rutubetli ama ideal sıcaklıkta olduğu konusunda hemfikirdiler. Süreçte katılımcılar, daha çok duvara uygulanmış afiş ve tanıtım için seçilen eser üzerinde durdular. Katılımcılar, Hoca Ali Rıza’nın (1858-1930) *Manzara* adlı resminin detaylarının, deniz ve ağaçların, geçişlerin ve yeşil ile mavinin geniş bir alan ve bir rahatlık hissi verdiği konusunda hemfikir olacak şekilde duygularını ifade ettiler.

Resim 2. Hoca Ali Rıza, *Manzara* (1906-1907) 54x73 Tuval Üzerine Yağlıboya

Kaynak: Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Koleksiyonu (<https://digitalssm.org/digital/collection/ResimKlksyn/id/687/rec/239>)

Galeri alanında atölyenin konusu olan Avni Lifij'in eserlerine geçildiğinde atölye lideri eserler ve dönemleri veya ressam hakkında herhangi bir bilgi vermedi; doğrudan resimlere odaklanılmasını sağladı. Avni Lifij'in altı eserinden birini her katılımcının seçmesini ve seçtikleri esere bir süre odaklanarak bakmalarını istedi. Müzede diğer ziyaretçilerin galerileri geçişleri sürüyordu ki tam odaklanma esnasında bir ziyaretçilerden bir çocuğun artan ağlama sesi ile katılımcıların dikkati dağıldı. Çocuk alandan uzaklaşınca tekrar odaklanma sağlandı. Odaklanmanın sonunda, dikkat dağınıklığı ile geçen süre hariç takriben 10 dakika kadar katılımcılar sessizce eserlere odaklandılar. Sürecin sonuna atölye lideri tekrar bir yönerge vererek odaklanma sürecini sonlandırdı. Her katılımcının seçtiği eseri neden seçtiğini ve onda yarattığı duygu durumunu sordu. Daha sonra önce kimin başlamak istediği soruldu ve ilk katılımcı ile başlandı. Hüseyin Avni Lifij'in Kız Kulesi tablosunu, yolculuğunun gözünde büyümesi nedeni ile atölyeye isteksiz katılan katılımcı seçmişti.

Resim 3. Hüseyin Avni Lifij, Kız Kulesi, 42.5 x 69 cm Tuval Üzerine Yağlıboya

Kaynak: (Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Koleksiyonu, <https://digitalssm.org/digital/collection/ResimKlksyn/id/720/rec/259>)

Tablolara odaklanan katılımcılar etiketleri fark etmemiş olduğundan öncelikle *Kız Kulesi* tablosunun yeri konusunda kararsız kaldılar. Ama tabloyu seçen katılımcı tabloda kendisini çekenin ışık olduğunu ve oldukça karanlık bir gecede güven verdiğini ifade etti. Günün hangi saati olabileceği konusunda ise kararsız kaldı. Diğer katılımcılar “ayın en parlak zamanı sabaha karşı olabilir” görüşünü dile getirdiler. Atölye lideri, tabloda bulunan yelkenliye dikkat çekti. “Nereye gidiyor olabilirler? Neden demirlemiş olabilirler?” sorularına resmi seçen katılımcı, manzara izledikleri yorumunu yaparken diğer katılımcı gece yolculuk yapmanın karanlıkta endişe verici olabileceği için demirlemiş oldukları yorumunu yaptı.

Resim 4. Hüseyin Avni Lifij, Türbe, 28x46 cm, Tuval Üzerine Yağlıboya

Kaynak: Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Koleksiyonu <https://digitalssm.org/digital/collection/ResimKlksyn/id/724/rec/260>

Seçtiği resim hakkında hissettiklerini ve düşüncelerini ifade eden diğer katılımcı Avni Lifij'in *Türbe* adlı eserini seçmişti. Bu katılımcı mevsimin soğuk bir kış gecesi olması ve sokağın ıssızlığının ayrıca türbenin varlığının ürküttüğünü, ölümü düşündürdüğünü ve ölüm ile kış mevsimi arasında bağlantılar kurduğunu ifade etti. Sokağın biraz tekinsiz olabileceğini bu nedenle orada olsa tedirgin olacağını belirtti.

Resim 5. Hüseyin Avni Lifij, Gece, Mukavva Üzerine Yağlıboya.

Kaynak: (Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Koleksiyonu, <https://digitalssm.org/digital/collection/ResimKlksyn/id/659/rec/252>)

Gece isimli tabloyu seçen katılımcı akşam olup ışıklar yandıktan sonra şehirdeki sessizliği tabloda hissettiğini belirtti. Atölye lideri o kapının ardında neler olabileceğini sordu. Katılımcı “eski bir halı ve büyük avizeler ve soğuk sanki” diyerek birkaç insanın bir şeyler okuduğunu ifade etti ve içeride olmaları durumunda güvende olabileceğini belirtti. Atölye lideri, seçimde tablonun küçük ebatlı olup olmamasının etkili olup olmadığını sordu. Katılımcı ‘evet’ karşılığın vererek eserin sınırlı ve az detaylı olmasının belki de sakinlik hissi veriyor oluşunun seçimini etkilediğini ifade etti. Bu ara hayatındaki yoğunluk nedeniyle sınırları belli durumları kabullenebildiğinden söz etti. Aynı eser için bir başka katılımcı eserin dini bir atmosfere kendini sürüklediğini ifade etti.

Resim 6. Hüseyin Avni Lifij, Camii, Duralit Üzerine Yağlıboya

Kaynak: (Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Koleksiyonu, <https://digitalssm.org/digital/collection/ResimKlksyn/id/722/rec/253>)

Bir diğer eser olan *Camii* ise birden fazla katılımcı tarafından seçilmiştir. Katılımcılardan biri önce bu eseri seçtiğini ve sonra fikrini değiştirdiğini grupta paylaşmıştır. Camii resminde bulunan ağaç detayı tüm katılımcılarda olumlu duygular uyandırmış ve bir yaz günü hissi olduğu konusunda tüm grup hemfikir olmuştur. Eseri seçen katılımcılardan biri, önünden hep geçtiği camiye benzetmiş diğeri de sevdiği bir başka camii olabileceğini sanki orasıymış gibi odaklandığını söylemiştir. Yaz mevsiminin yarattığı olumlu duyguların bu resimde yoğun olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

Resim 7. Hüseyin Avni Lifij, *Manzara*, Mukavva Üzerine Yağlıboya

Kaynak: (Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Koleksiyonu, <https://digitalssm.org/digital/collection/ResimKlksyn/id/816/rec/257>)

Manzara resmini seçen katılımcı ise mahalle oluşunun ve eski zamanda bir mahalleyi anımsattığı ve nostaljik bulunduğu için resmi seçtiğini anlatmıştır. Uzaktan görünen cami manzarasının kendini etkilediğini bir diğer katılımcı söylemiştir. Bir diğer katılımcı ise gökkuşağının kendisini etkilediğini, yağmurlu bir bahar günü gibi düşündüğünü ve gökkuşağını görmenin mutlu hissettirdiğini ifade etmiştir.

Resim 8. Hüseyin Avni Lifij, *Mihrişah Sultan Dairesi*, Kontrplak Üzerine Yağlıboya

Kaynak: (Sakıp Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Koleksiyonu, <https://digitalssm.org/digital/collection/ResimKlksyn/id/819/rec/258>)

Mihrişah Sultan Dairesi adlı eseri de bir katılımcı seçmiş ama onun kendi odaklanma süreci ile ilgili aktaracakları bitince diğer eserlerde olduğu gibi bu eserin düşündürdükleri ve hissettirdikleri ile ilgili diğer katılımcılar da aktarımda bulunmuştur. *Mihrişah Sultan Dairesi* adlı esere odaklanan katılımcı günün çok erken saati güneş doğarken güneşin yapıya vuruşundan etkilendiği için eseri seçtiğini ifade etmiştir. Tabloda görünen selvi ağacının ona genelde mezarlık çağrıştırdığını ama burada başka duygular çağrıştırdığını ve hüznü vermediğini ifade etmiştir. Katılımcı sabahın serinliğini hissettiğini belirtmiş ve içeriden bir kadının birazdan o ahşap pencereleri açacağını düşündüğünü belirterek, kadını merak ettiğini, sanki hüznü ve kısıtlı bir hayatı olduğunu düşündüğünü açıklamıştır. Bir başka katılımcı da ışıktan etkilendiğini çok az uyuyup sürekli erken kalktığı için uzun sabahları çok sevdiğini ve o sessizlik hâlinin huzurunu, dinginliğini eserde bulunduğunu ifade etmiştir.

Atölye lideri zaman zaman katılımcıların ifade süreçlerini derinleştirmek için yönlendirmeyen ama düşündürdüren sorular sormuştur. Empatik bir tutumla katılımcıların duygularını onayladığını beden dili ile de ifade etmiştir. Odaklanma aşamasının ardından katılımcılar kısa bir yürüyüşle kendi aralarında diyaloglar da kurarak etkinliğin son bölümü için müstemilata yönelmişlerdir. Çok amaçlı salon durumundaki bölüme geçildiğinde masaların üstünde pastel boyalar, kuru boyalar, yapıştırıcı, resim kağıtları, kolaj için dergiler bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu aşamada atölye lideri, katılımcılardan gördükleri resimle bağlantılı hissettiklerini ifade eden bir çalışma yapmalarını istemiştir. Tam katımlı gözlemi yapan araştırmacı da dahil tüm katılımcılar atölyenin son aşamasında pastel, kuru boya, kolaj ya da karma teknikle çalışmalarını yaptıktan sonra çalışmalarını sıra ile

anlatmışlardır. *Kız Kulesi* tablosundan çağrışımla bir katılımcı ay ışığından akan renklerle umut ve ferahlık, iyimserlik yayılmasını istediğini söylemiştir. Bir başka katılımcı daha koyu tonlarda bir zeminde kahve fincanı ve kahve ile ilgili başka detaylar çizmiş ve küçük bir bebeği olduğunu, uykusuzluk nedeni ile kahvenin sabahları huzur verdiğini ifade etmiştir. Bir diğer katılımcı da *Kız Kulesi* tablosundan esinle bir efsane çizdiğini ve olayın mutlu sonla neticelendiğini söylemiştir. Diğer bir katılımcı da sessiz bir ortam tasarladığını ve kimseye bir şey anlatmadığını hayal ettiğini ve mesleğinin yöneticilik olmasından dolayı uzun uzun açıklamalar yapıyor olmaktan yorgun olduğunu vurgulamıştır. Uzun süredir pek sevmediği ve mecbur olduğu için ilgilendiği işlerden daha çok sevdiği şeylere odaklanmak istediğini söyleyen bir diğer katılımcı da resminde sevdiği şeyleri temsil eden figürlere yer verdiğini ifade etmiştir. Etkinliğin duyguları ifade bölümünden önce ‘bedenini hisset’ yönergeli gevşeme egzersizi yapılmıştır. Etkinliğin sona ermesinden sonra katılımcılar atölyeden ayrılmıştır.

Gözlem Bulguları ve Yorum

Yetişkinler için yavaş sanat ve sanatla terapi atölyesi, sanat eserine odaklanarak, eserin detaylarından katılımcının kendi bakış açısından ve duygu durumundan hareketle ifade ettiği bir süreç olarak atölye lideri tarafından katılımcılara açıklanmıştır. Katılımcılardan kaynaklı olarak sürecin işleyişini aksatacak ya da süreci bölecek herhangi bir tutum gözlemlenmemiştir. Müzenin, atölyenin yapıldığı saatte ziyarete açık oluşu nedeniyle başta süreç bölünmüş olsa da sonraki aşamalarda herhangi bir sorun yaşanmadığı gözlemlenmiştir. Katılımcıların atölye başında gözlemlenen çekingenliğinin etkinliğin başlaması ile tam gönüllü katılıma dönüştüğü gözlemlenmiştir. Atölye liderinin, katılımcıların kendini ifade etmeleri için sözel dilsel olarak ve bedeni ile kabul ettiğini ifade etmesi sürecin kısa sürede grup sürecine dönüşmesine olanak sağlamıştır. Her katılımcı kendi seçtiği resim dışında diğer resimlere de yorum yapmış ve katılımcılar arası etkileşimler, duygu durum ve süreç paylaşımları olduğu gözlemlenmiştir. Tam katılımlı gözlem yapan araştırmacı atölyede her katılımcı gibi tüm süreçlere aktif olarak katılmıştır. Diğer katılımcıların da bulunduğu bir alanda süreçte gözlem yaptığına dair atölye liderine durumun bilgisini vermiştir. Bu sebeple araştırmacının mekân, aydınlatma, sıcaklık ve diğer değişkenleri bağlamında katılımcıların düşüncelerini ve duygularını almaya yönelik yapılandırılmış bir veri toplama süreci çalışmamanın bu aşamasında gerçekleşmemiştir. Ancak süreçte ortamdaki gürültünün aynı anda tüm katılımcıların odaklanması üzerine tesirini gözlemleyebilmiştir. Sürece ilişkin diğer gözlemler ise atölyenin son aşaması olan sanat etkinliği sürecinde katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak yorumlanmıştır. Bu süreçte katılımcıların ortak ve önemli ifadelerinden biri daha önce müze ya da galeri gezilerinin eserlere odaklanmaktan uzak, kısa süreli ve eserlere göz gezdirmek şeklinde olmasıdır. Bu müze atölyesi sırasında farkındalık kazandıkları en önemli konunun bir esere odaklanarak, yavaş bakma tecrübesinin kendilerine bilişsel ve duygusal olarak olumlu hissetme yönünde etkilediğidir. Katılımcılardan bazıları yavaş bakış deneyimini kendileri de uygulayacaklarını belirtmişlerdir. Gündelik hayatın yoğun temposu, hız kültürü, modern yaşamın dayattığı yaşam stillerine karşı hepsinin yorgunluk ve tükenmişlikle bağlantılı cümleler kurdukları gözlemlenmiştir. Bir diğer gözlem de katılımcıların hayatının her alanında olmasa da boş zaman etkinlikleri çerçevesinde yavaşlamaktan yana oldukları yönündedir. Modern kentsel yaşamın bir parçası olan katılımcıların resimlerde gördükleri geleneksel yaşamın ve İstanbul’un sakin ve huzurlu diye tanımladıkları geçmiş zaman hâlleri ile karşılaşmaları nostalji hakkında yorumlar yapmalarına sebep olmakla beraber yavaşlama ihtiyacının huzur ve iyilik hâli ile ilişkili olduğunu ifade etmelerine sebep olmuştur. Ayrıca bakmak ile görmek arasındaki fark ile odaklanma arasındaki ilişki noktasında kendilerini etkileyen değişkenin, gündelik hayatta maruz kaldıkları aceleci yaşam tarzı ile ilişkili olduğu noktasında hemfikir oldukları gözlemlenmiştir. Süreçte araştırmacı, diğer katılımcılar tarafından tekrarlanan ortak kelimeleri kayıt altına almıştır. En çok tekrarlanan bu kelimeler şöyle sıralanabilir; Hız, acele etmek, yorgunluk, tükenmek, şehir hayatı, zorluklar, gürültü, yalnızlık, kaygı, umut, mekan, günün saati, duygular, beden dili, nostalji, zamanın yetmemesi, farkında olmamak. Bu bulgudan da yola çıkarak yavaş bakış etkinliği sürecinde esere odaklanma ve detayları ifade etme aşamasında ve ardından sanat temelli ifade etkinliği niteliğindeki kolaj çalışması ardından kendini ifade sürecinde katılımcıların modern kent hayatı içinde yaşadıkları gündelik hayat deneyimlerinin sonucunda hız odaklı yaşam eleştirisi yaptıkları gözlemlenmiştir. Sanata yavaş bakış etkinliği gibi etkinliklerin kişinin kendine ve gündelik hayatına yeniden odaklanmasına yardımcı olduğu konusunda hemfikir olan katılımcıların modern metropol hayatında gözlemci yeteneklerinin hasara uğradığını fark ettiklerini söylemek mümkündür.

SONUÇ

Tam katılımlı gözlem bulguları araştırmanın giriş bölümünde ele alınan modern hayatın hız kültürü ve dayattığı yaşam stilleri ve baskıcı yönü ile ilgili çizilen çerçeveyi doğrular niteliktedir. Modern toplumsal yaşam metropol insanını boş zaman etkinlikleri ya da sanatla kurduğu bağlar noktasında da hız ve sürekli değişkenlik odaklı olmaya zorlamaktadır. Dinginlik kazanmak, iyi olma hâli ve gerekli duygulanım süreçlerine erişmek ya da düşüncelerini, duygularını anlamlandırmak amaçlı olan etkinlikler ve sanatla etkileşim hızlı olma kültürünün parçası olmak nedeniyle içinde bulunulan ana ve mekâna odaklanmaktan uzaktır. Zamanla küp şeker gibi birbirine benzeyen deneyimler, müzede ya da sanat galerisinde vakit geçiren insanların bu deneyimlerini uzun süreli belleğe aktarmaları ya da detaylara odaklanmak yerine popüler olanın parçası olmayı tercih etmeleri noktasında bir tutuma yöneltmiştir. Ünlü eserlerle selfie çekirmek gibi tutumlar ya da müzenin satış mekânından alışveriş odaklı bir gezi planının parçası olmak veya kafesinde vakit geçirip bu yaşantıyı sosyal medyada paylaşmak şeklindeki modern hayatın yaşamı sergileme tutumlarına hızlı ve odaksız, baktığını, görüp duygusal ve bilişsel boyutları ile anlamlandırmaktan uzak bir duruma dönüşmüştür. *Yavaş Yaşam* ve *Yavaş Sanat* deneyimleri, sanatla farkındalık kazanmak veya sanat terapisi atölyeleri, müzede drama etkinlikleri modern hayatın insanını gündelik yaşamda hız odaklı bağımlılıklarından uzaklaştırıp kendilik algısı çerçevesinde kendini yeniden yapılandırmasına ve odaklanma yoluyla an ve mekân uzamında farkındalık kazanmasını olanaklı kılmaktadır. Bireyin sosyolojik ve psikolojik açıdan gözlemlenen yabancılaşma, tükenmişlik ve odak yitimi, sosyal ve bilişsel bellek afazisinin önüne geçmek için ya da iyilik hâli edinmesini sağlamak amacıyla sanatla yavaşlamak, sanata yavaş bakış, yavaş sanat olgusu minvalinde yavaşlamaya davet edilmeleri ve bu durumun yaygınlaşması özellikle önemlidir. Dünyanın pek çok yerinde özellikle müzeler ve sanat galerileri artık yavaşlama deneyimleri ve eğitim süreçlerinin kesiştiği mekanlara dönüşmüştür. Halka açık ve her sosyoekonomik düzeyde birey için yavaşlık tecrübesine ilişkin atölyeler planlanmasının önemli olduğuna dikkati çekmek bu araştırmanın amaçlarından biridir. Özellikle okul öncesi eğitimden, üniversite eğitimine kadar tüm çocuklara, ergenlere ve gençlere teknoloji ile çok fazla etkileşim sonucu kaybettikleri odaklanma becerisi veya hafıza süreçlerinin ya da alturizm, empati veya bakış açısı alma yetisi gibi prososyal becerilerin kazanılmasına destek olmak için bu tür deneyim olanaklarının sağlanması önemlidir. Bunun dışında tam katılımlı gözlem araştırmasından yola çıkarak metropolün tüketim kültürü odaklı modern kentsel yaşamı içinde zaman mekân uzamını yitirmiş bireyin de sanata yavaş bakış atölyeleri ile kendilik algısı ve kendilerine yönelik öz düzenlemelere ihtiyaç duydukları gözlemlenmiştir. Bu nitelikte konunun uzmanları tarafından gerçekleştirilecek atölyelerin sosyal devlet ve sosyal belediyeçilik anlayışı ile desteklenmesinin gereği altı çizilebilecek önemli bir noktadır. Ancak tam da bu noktada *Yavaş Bakış* ya da *Yavaş Sanat* hareketinin içeriğinden uzaklaşılması ve popüler tutum gelişmesi halinde *Yavaş Yaşam Hareketi*'nin yozlaşması tehlikesi mevcuttur. Bu noktada, bu konuda gerek sahada gerek akademide çalışanların dikkate alması gereken bir noktadır.

Yapılan veya yapılacak çalışmaların çok disiplinli bir bakış açısı ile müze çalışanları, müze konusunda çalışanlar, sanat terapistleri ya da pedagojik drama başta olmak üzere öz düzenleme etkinlikleri uzmanlığı olanlarla ve eğitimcilerle tasarlanması önemlidir. Ayrıca çalışmaların etkilerinin uzun süreli ya da kısa süreli değerlendirilmesi amacıyla yapılan bilimsel çalışmaların da yaygınlaşması önemlidir. Düzenlenen atölyelerde kazandırılan yavaş bakış deneyiminin pekiştirilmesi ve farklı destek ve bütünleyici etkinliklerle yinelenmesi de bir başka dikkat edilmesi gereken noktadır.

Yavaş bakış ve yavaş sanat alanı oldukça önemli ve dikkatle üzerinde çalışılması ve psikoloji, sosyoloji, sanat, eğitim, antropoloji gibi disiplinlerin perspektifleri ile düşünülmesi gereken oldukça geniş kuramsal temelli ve uygulama anlamında sahada geniş bir yelpaze ile farklı dezavantaj gruplarına da fayda sağlaması mümkün olan bir olgudur. Bu minvalde sosyal hizmet uzmanları, psikologlar, sanat terapistleri, pedagoğlar, eğitimciler, sosyologlar alanlarının perspektifinden konuya derinlemesine ve yavaş bakmak durumundadır.

Bu çalışmada bir tam katılımlı gözlem değerlendirmesi olarak sunulan Sakıp Sabancı Müzesi'nde Sanata Yavaş Bakış etkinlikleri kapsamında yapılan atölye, katılımcıları, süreç ve atölye liderinin tutumları itibarıyla topluma hizmet yönüyle önemli olduğu gibi bu tip çalışmaların bu çalışma ve benzer çalışmaların niteliğinde yaygınlaşması bakımından da örnek teşkil etmesi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bailey, A. (2019, 6 Nisan). *Yavaş Sanat Akımı: Bir Esere Bakmakla Kalmayın, Onu Görün*. BBC News: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-47829666>.
- Baudelaire, C. (2004). *Modern Hayatın Ressamı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bell, B. (1978). *The Cultural Contradictions of Capitalism*. New York: Basic Books.
- Bourdieu, P. (2021). *Televizyon Üzerine*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Carl, H. (2008). *Hız Çılgınlığına Baş Kaldıran Yavaşlık Hareketi: Yavaş*. İstanbul:Alfa Yayınları.
- Crary, J. (2022). *Gözlemcinin Teknikleri On Dokuzuncu Yüzyılda Görme ve Modernite Üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A. (2016). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (2012). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2017). *Dünyanın Halleri*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Honoré, C. (2008). *Hız Çılgınlığına Başkaldıran Yavaşlık Hareketi: Yavaş*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kristeva, J. (2017). *Ruhun Yeni Hastalıkları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marder, E. (2001). *Dead Time Temporal Disorders in the Wake of Modernity (Baudelaire and Flaubert)*. California:Stanford Press.
- Petrini, C., McCuaig, W. ve Waters, A. (2003). *Slow Food: The Case for Taste*. New York: Columbia University Press.
- Petrini, C. ve Mancuso, S. (2021). *Biyoçeşitlilik*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.
- Reed, A. (2014). New Sites for Slowness: Speed and Nineteenth-Century Stereoscropy. *Qui Parle*, 22(2) (Spring/Summer), 69-99.
- Reed, A. (2015). Ad Reinhardt's "Black" Paintings. *Religion and the Arts* 19(3), 214-229.
- Ritzer, G. (2011). *Toplumun McDonaldlaştırılması*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rosa H. (2013). *Social Accelaration: A New Theory of Modernity*, New York: Columbia University Press.
- Roya, Z. ve Nicolas S. (Mart 2021), Global : "Yavaş yaşam": Hızla Yükselen Yeni tüketici Trendi. (<https://www.thinkwithgoogle.com/intl/tr-tr/icgoruler/tuketici-trendleri/covid-yavas-yasam-trendi/>)
- Thoreau, H. D. (2018). *Walden - Ormanda Yaşam*. İstanbul: Zeplin Kitap.
- Tishman, S. (2018). *Slow Looking :The Art and Practice of Learning Through Observation*. New York : Routledge.
- Toffler, A. (1970). *Future Shock*. New York: Random House.
- Uryy, J. (1995). *Mekanları Tüketmek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Watts, J. (2019, Haziran 25). *Slow Art in an Age of Speed*. <https://www.tate.org.uk/tate-etc/issue-46-summer-2019/slow-art-take-time-jonathan-p-watts>
- Yurtseven, R. H., Kaya, O. ve Harman, S. (2010). *Yavaş Hareketi*. Ankara: Detay Yayıncılık.